Коруц У.З.

Тернопільський національний економічний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ В КОНТЕСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

У статті досліджено питання нормативно-правового забезпечення запобігання і протидії пропаганді війни в Україні в контексті сучасних викликів і загроз. Автор обґрунтовує позицію, що об'єктивна сторона такого злочину, як пропаганда війн, повинна бути суттєво розширена, оскільки нині з'явився термін «гібридна війна», який не вписується в межі розуміння військового конфлікту, що міститься в міжнародно-правових документах.

Зауважено, що вітчизняна законотворча практика знайома із запровадженням санкцій стосовно осіб, які причетні до скоєння військових злочинів або до пропаганди війни щодо України. Запропоновано внесення змін та доповнення частини 1 статті 3 Закону України «Про санкції».

Зазначено, що однозначно і точно кваліфікувати дії особи щодо пропаганди війни складно, навіть незважаючи на вичерпну теоретичну базу та наявність величезної кількості міжнародно-правових актів. Пропаганда війни як самостійний злочин, передбачає настання негативних наслідків. Національний законодавець демонструє досить широкий підхід до визначення та визнання наслідків пропаганди війни негативними через настання певних конкретних подій, до яких така пропаганда може призвести, оскільки в іншому випадку вітчизняне законодавство може трактувати відповідні дії у спосіб, за який передбачена адміністративна відповідальність.

У статті акцентовано увагу на тому, що кримінальна кваліфікація здійснюється виключно в межах кримінального провадження, і в цьому аспекті санкційне законодавство слугує не підґрунтям чи підставою, воно виконує функцію допоміжного механізму, інструменту додаткового легального примусу з боку держави, який у межах кримінального переслідування та у процесі запобігання пропаганді війни розглядається як додатковий елемент, що має значення для остаточної ґрунтовної кваліфікації дій особи, розкриває причинно-наслідковий зв'язок між такими діями та їх результатами, які мають значення для суспільства і держави загалом.

Проведено системний аналіз Закону України «Про національну безпеку», що підтверджує відсутність спеціальних норм, спрямованих на протидію саме або виключно пропаганді війни.

Аргументовано розширення сутнісного сприйняття пропаганди не лише як кримінально караного діяння, але і як діяння в інформаційній сфері. Це дає змогу ширше подивитися і на комплекс заходів протидії пропаганді, і на сукупність нормативно-правових актів щодо її забезпечення.

Ключові слова: протидія, запобігання, нормативно-правове забезпечення, пропаганда війни, злочин, санкції, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Пропаганда війни – це інструмент спрямованого тиску однієї держави на суспільство, населення, соціальні групи іншої держави, що не завдає прямої руйнації об'єктам матеріального світу, але призводить до деформації суспільної свідомості, загрози суспільній психології, національній єдності. Тобто пропаганда війни має яскраво виражені негативні наслідки для суспільства, непомітні на перший погляд через те, що прояви деформації психічного стану людини проявляються лише згодом.

Криміналізація пропаганди війни є необхідним кроком на шляху розширення спроможності переслідування за злочини проти миру, а також важливим елементом державної політики з погляду

інтеграційних прагнень України. І світове, і європейське середовище прагнуть до уніфікації розуміння загальних принципів побудови мирних, рівноправних і взаємовигідних відносин і способів реалізації національних інтересів.

В умовах сучасності, зокрема, аналізуючи досвід військової агресії Російської Федерації проти України, вважаємо, що об'єктивна сторона такого злочину, як пропаганда війн, повинна отримати суттєве розширення, оскільки нині з'явився термін «гібридна війна», який не вписується в межі розуміння військового конфлікту, що міститься в міжнародно-правових документах, зокрема через те, що такий вид агресії однієї держави проти іншої передбачає скритий характер за

активних військових дій, але силами не регулярної армії однієї держави проти іншої, а збройними формуваннями, які підпадають під визначення терористичних угруповань.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження й аналіз заходів протидії пропаганді війни в Україні в контексті сучасних викликів і загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо подивитися на пропаганду війни з погляду сучасних геополітичних реалій України, то тут слушною буде думка Я. Малика, який зазначає, що «пропаганда війни – це своєрідна інформаційна зброя, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології, інформаційні процеси, що застосовуються в інформаційному протиборстві. А тому мета пропаганди війни полягає в тому, щоби послабити моральні і матеріальні сили супротивника та посилити власні, через вплив на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях» [1]. Такий підхід дозволяє поглянути на пропаганду війни як на засіб умисного тиску з боку іншої держави, соціальної чи етнічної групи, екстремістського чи фундаменталістського руху на державу загалом.

З погляду загальноєвропейської безпеки норма ст. 436 Кримінального кодексу (далі – КК) України має загальний суб'єкт злочину, що об'єктивує ефективність кримінально-правового регулювання цього злочину, але об'єктивна сторона потребує уточнення та доопрацювання на доктринальному рівні.

Колектив авторів під головуванням В. Тація зазначає, що об'єктивна сторона злочину пропаганди війни ґрунтується на визначенні агресивної війни та на розв'язуванні воєнного конфлікту. Обидві категорії розкриваються через зміст міжнародно-правових норм, зокрема Резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 14 грудня 1974 р., відповідно до якої агресія втілюється через активні дії держави проти іншої держави шляхом застосування військової сили, поєднаної із вторгненням, бомбардуванням, військовою блокадою портів, напад збройних сил держави на територію та/або збройні сили іншої держави, використання території держави в інтересах іншої держав для агресії проти третіх держав [2, с. 982–983]. Тобто перелічені вище дії демонструють відкритий характер збройної агресії.

Уявляється своєчасним та надзвичайно цікавим Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» від 6 грудня 2018 р.

№ 2643–VIII, який було ухвалено у відповідь на збройну агресію Російської Федерації (далі – РФ) проти України, що становить істотне порушення Російською Федерацією Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, укладеного 31 травня 1997 р. в місті Києві та ратифікованого Верховною Радою України 14 січня 1998 р. [3]. Вказаний Закон фактично вводить правове підґрунтя для посилення уваги з боку правоохоронних органів до діяльності суб'єктів суспільних відносин в інформаційній сфері, особливо тих із них, які прямо чи опосередковано пов'язані із РФ. За визнання збройної агресії РФ проти України на законодавчому рівні створюються необхідні передумови для спрощення процесу доказування та збору доказової бази щодо протиукраїнських закликів і дій або інформаційного впливу з яскраво вираженими проросійськими акцентами. Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» формалізує ліквідацію правових підстав для будь-яких зносин між двома країнами. І хоча номінально не відбувся розрив дипломатичних відносин, але сам факт визнання агресії свідчить про наявність випадків воєнного протистояння, що вже є ознакою війни. Отже, ухвалення такого на перший погляд незначного законодавчого акта формує необхідні передумови для підвищеної уваги до інформаційних потоків і російськомовного інформаційного середовища, у якому частіше за все і лунають заклики до більш активних, агресивних дій.

Останнє, на нашу думку, чітко укладається в логіку вітчизняного законодавця, який передбачає відповідальність за пропаганду війни навіть щодо осіб, які перебувають поза межами України. Це відкриває можливість законодавчої протидії таким особам, їхній діяльності, а також протидії таким випадкам шляхом запровадження санкційного інструментарію.

Зауважимо, що вітчизняна законотворча практика вже знайома із запровадженням санкцій щодо осіб, які причетні до скоєння військових злочинів або до пропаганди війни проти України. Ідеться про Закон України «Про санкції», який передбачає, що «з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави Україною можуть застосовуватися

спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції)» [4].

З погляду логіки законодавця та геополітичної обстановки, яка спричинила ухвалення вказаного Закону, а також з урахуванням актуальності цілком доцільним убачається доповнення ч. 1 ст. 3 вказаного Закону, яка регулює підстави та принципи застосування санкцій, п. 5 такого змісту:

«5) факти публічних закликів до війни або до розв'язування воєнного конфлікту стосовно України, а також факти виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій із метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів щодо України, що ставлять під загрозу національний суверенітет і територіальну цілісність України».

Таким способом передбачається підвищення ефективності правового забезпечення протидії пропаганді війни та розширення спроможності для кримінально-правового переслідування осіб, винних у таких злочинах, оскільки запровадження щодо них санкцій уже може вважатися опосередкованим доказом та визнанням їхніх протиправних дій у контексті пропаганди війни.

Наявність Закону України «Про санкції» зумовила можливість ухвалення низки Указів Президентом України, якими такі санкції щодо визначеного кола осіб застосовуються. Наприклад, укази Президента України від:

– 16 вересня 2015 р. № 549/2015 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [5];

– 18 вересня 2015 р. № 550/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 вересня 2015 р. «Про внесення змін до додатка 1 до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»» [6];

– 19 березня 2019 р. № 82/2019 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 р. «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»» [7].

Цими указами запроваджуються списки осіб, переважно громадян Російської Федерації, щодо яких упроваджено санкції у зв'язку з їхньою антиукраїнською діяльністю. Даними указами вводяться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо вжиття заходів, спрямованих на захист національних інтересів України, а також застосовуються засоби, спрямовані на

протидію, серед іншого, пропаганді війни. Цінність вказаних указів і Закону України «Про санкції» у сукупності проявляється саме крізь призму кримінально-правового переслідування суб'єктів скоєння злочину, передбаченого у ст. 436 КК України.

Річ у тому, що однозначно та точно кваліфікувати дії особи щодо пропаганди війни складно, навіть незважаючи на вичерпну теоретичну базу та наявність величезної кількості міжнародно-правових актів, про які йтиметься нижче. Пропаганда війни як самостійний злочин передбачає настання негативних наслідків. Національний законодавець демонструє досить широкий підхід до визначення та визнання наслідків пропаганди війни негативними через настання певних конкретних подій, до яких така пропаганда може призвести, оскільки в іншому випадку вітчизняне законодавство може трактувати відповідні дії способом, за який передбачена адміністративна відповідальність.

Тому сукупність наведених вище нормативно-правових актів уже є свідченням масштабів і значення тих негативних наслідків і тієї діяльності, яка здійснювалася певною особою і може й повинна бути кваліфікована як пропаганда війни. Наявність відповідних санкційних заходів, поширення на таку особу дії Закону України «Про санкції» свідчить не про кримінальний злочин, а про негативний характер наслідків дій такої особи. Кримінальна кваліфікація здійснюється виключно в межах кримінального провадження, і в цьому аспекті санкційне законодавство слугує не підґрунтям чи підставою, воно виконує функцію допоміжного механізму, інструменту додаткового легального примусу з боку держави, який у межах кримінального переслідування та у процесі запобігання пропаганді війни розглядається як додатковий елемент, що має значення для остаточної ґрунтовної кваліфікації дій особи, розкриває причинно-наслідковий зв'язок між такими діями та їхніми результатами, які мають значення для суспільства та держави загалом.

Санкції розглядаються і як певна форма, вид чи міра відповідальності, але жодним чином їх наявність не може означати звільнення особи від кримінальної відповідальності. Це необхідно розуміти на доктринальному рівні, оскільки кримінальне законодавство чітко визначає, що за злочин особа повинна нести виключно кримінальну і жодну іншу відповідальність. Санкції як обмежувальні заходи можуть застосовуватися до особи і понад строк кримінального покарання, і як

додатковий захід легального примусу держави, що демонструє невідворотність виконання державою своїх обов'язків у сфері захисту авторитету державної влади, суверенітету та недоторканності кордонів країни.

Санкції за своєю правовою природою є способом демонстрації державою спроможності протистояти тим негативним протиправним проявам, які застосовуються до нею іншими державами або ворожими агентами. Тому санкції розглядаються як один із допоміжних засобів протидії пропаганді війни, але ми визначилися, що в разі кримінального переслідування такого злочину саме наявність запроваджених щодо суб'єкта злочину санкцій може стати вирішальною кваліфікаційною ознакою у процесі притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Наступним нормативно-правовим актом, який безпосередньо стосується забезпечення протидії пропаганді війни, є Закон України «Про національну безпеку», який визначає та розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки й оборони, створює основу для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки й оборони, сил безпеки і сил оборони, визначає систему командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджує всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки й оборони, забезпечує таким способом демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектора безпеки і оборони [8].

Системний аналіз положень даного Закону свідчить про відсутність спеціальних норм, спрямованих на протидію саме або суто пропаганді війни. Водночас, якщо визначати ієрархію законодавчих актів у сфері протидії пропаганді війни, то саме вказаний вище Закон необхідно помістити на перше місце з таких причин:

- по-перше, даним Законом визначаються загальні засади організаційно-правового забезпечення конфігурації всієї системи протидії будь-яким, зокрема воєнним, загрозам;

- по-друге, системність підходів до організації національної безпеки передбачає, що протидія пропаганді війни є одним із взаємопов'язаних з іншими елементом складного комплексу засобів забезпечення миру та стабільного мирного існування держави;

- по-третє, вказаним Законом визначаються напрями й основні пріоритети реалізації державної політики в різних сферах, які так чи інакше

пов'язані та впливають на інформаційне середовище, безпеку інформаційних потоків, які опосередковано впливають на створення системи протидії пропаганді війни;

- по-четверте, наявність цього Закону демонструє важливість і першочерговість завдань гарантування національної безпеки для держави, а тому об'єктивує певні політичні заходи, які іноді можуть уважатися непопулярними, хоча й необхідними з погляду максимізації рівня захисту національних інтересів. Особливо це стосується інформаційного середовища, оскільки свобода інформації та свобода думки є головним пріоритетом демократичної держави, обмеження прав на такі свободи вважається елементом суспільної необхідності.

Доповненням такими способами скоєння злочину та формами пропаганди ми досягаємо мети розширення сутнісного сприйняття пропаганди не лише як кримінально караного діяння, але і як діяння в інформаційній сфері. Це дає нам змогу ширше подивитися і на комплекс заходів протидії пропаганді, і на сукупність нормативно-правових актів її забезпечення.

Для цілей забезпечення протидії пропаганді війни на загальнонаціональному рівні ми можемо зазначити Закон України «Про систему іномовлення України», його головне призначення полягає в тому, що цей Закон визначає «завдання і функції державного іномовлення України, з метою захисту національних інтересів України за кордоном, формування та підтримання позитивного іміджу України у світі шляхом оперативного, об'єктивного інформування про події в Україні, офіційну внутрішню і зовнішню політику та позицію держави» [9]. Формально сутність цього законодавчого акта розкривається через необхідність створення належного рівня інформаційної підтримки й інформаційного середовища для позиціонування України у світі. Однак, як слушно зазначає О. Фролова, справжня цінність цього Закону полягає у протидії російській інформаційній політиці та тиску проти України в інформаційному середовищі, яка проявляється у формі пропаганди, подекуди пропаганди активних насильницьких дій із повалення демократичного режиму в Україні [10, с. 152–155]. Ми не можемо не погодитися з такою думкою, особливо з огляду на той факт, що Закон ухвалено у 2015 р., у період активної фази збройного конфлікту та військових дій РФ проти України.

Власне саме така агресія й антиукраїнська пропаганда стали причиною ухвалення Доктрини

інформаційної безпеки України. Ураховуючи те, що «Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України, то метою цієї Доктрини має стати уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу РФ в умовах розв'язаної нею гібридної війни» [11]. Аналіз положень даної Доктрини свідчить про те, що вона ухвалена як реакція, протидія російській пропаганді й агресії, але водночас ми повинні чітко розуміти, що вона не є спрямованою суто проти РФ. Ця Доктрина створює необхідні межі та контури формування організаційно-правового забезпечення протидії пропаганді війни як окремого напрямку політики у сфері національної безпеки.

Про це говорить у своїх роботах і Т. Ткачук, зазначає, що пропаганда війни є однією з найбільш гострих загроз інформаційній безпеці України, а тому її криміналізація є явищем цілком об'єктивним і необхідним з погляду національної безпеки [12, с. 388–389].

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу, варто зауважити, що сучасний стан правового забезпечення протидії пропаганді війни в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України характеризується таким:

– по-перше, пропаганда війни визнається в Україні кримінальним злочином, а відповідаль-

ність за нього передбачена у ст. 436 КК України, диспозицію якої нами запропоновано уточнити з метою розширення спроможності реалізувати охоронну функцію держави щодо недоторканності суверенітету та територіальної цілісності, зокрема й засобами кримінально-правового переслідування. Водночас нами встановлено, що опосередковано на вчинки щодо пропаганди війни може поширюватися також дія положень ст. ст. 436–1, 437 КК України. Це свідчить про те, що національний законодавець визначає саме КК України як центральний акт у сфері правового забезпечення протидії війні як окремої крайньої форми протиправного діяння, спрямованого проти миру та загально визнаних принципів мирного співіснування, що цілком укладається в європейську доктрину розуміння континентальної безпеки;

– по-друге, законодавче забезпечення протидії пропаганді війни, незважаючи на те, що цей злочин прямо закріплений у КК України, здійснюється низкою законів України, а саме: «Про санкції»; «Про систему іномовлення України»; «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; «Про національну безпеку України»; «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією». Наведені законодавчі акти створюють необхідні передумови та підґрунтя як для розробки та реалізації відповідних заходів протидії пропаганді війни, так і для формування додаткової доказової бази, а також уточнення кваліфікуючих ознак діяльності, яка охоплюється ознаками пропаганди війни. Крім того, деякі із цих законів сприяють ідентифікації осіб, які є суб'єктами злочину пропаганди війни.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Тація та ін. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2. 1040 с.
2. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією : Закон України від 6 грудня 2018 р. № 2643–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 вересня 2015 р. «Про внесення змін до додатка 1 до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України № 550/2015 від 18 вересня 2015 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5502015-19438>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 березня 2019 р. «Про застосування, скасування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України № 82/2019 від 19 березня 2019 р. № 82/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/822019-26290>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» :

Указ Президента України № 549/2015 від 16 вересня 2015 р. № 549/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5492015-19437>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України; Доктрина від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

9. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>.

10. Про систему іномовлення України: Закон України від 8 грудня 2015 р. № 856–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-19>.

11. Ткачук Т. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2019. 487 с.

12. Фролова О. Негативні інформаційно-психологічні впливи з боку РФ як загроза національній безпеці України. *Дослідження світової політики*. 2012. Вип. 3 (60). С. 150–159.

Koruts U.Z. NORMATIVE AND LEGAL PROVISIONS OF PREVENTING AND COUNTERACTION PROPAGANDA OF WAR IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CURRENT CHALLENGES AND THREATS

The article analyzes the issues of regulatory support for the prevention and counteraction to the propaganda of the war in Ukraine in the context of contemporary challenges and threats. The author argues that the objective side of a crime such as propaganda of war should be substantially expanded, as the term “hybrid war” has now emerged, which does not fit within the scope of the military conflict contained in international legal instruments.

It is noted that the national law-making practice is familiar with the introduction of sanctions against persons involved in the committing war crimes or propaganda of war against Ukraine. It is proposed to amend part 1 of Article 3 of the Law of Ukraine “On Sanctions”.

It is noted that it is difficult and unambiguous to qualify a person's actions in propaganda of war, despite the comprehensive theoretical framework and the large number of international legal acts. Propaganda of war as an independent crime, involves the advent of negative consequences. The national legislator demonstrates a sufficiently broad approach to identifying and recognizing the consequences of war propaganda as negative due to the occurrence of certain specific events that such propaganda may lead to, as otherwise domestic law may interpret the actions in a manner that provides for administrative liability.

The article focuses on the fact that criminal qualification is carried out solely within the framework of criminal proceedings, and in this aspect the sanctions legislation does not serve as a basis or a ground; relevant to the final thorough qualification of a person's actions reveals a causal relationship between such actions and their results, which for society and the state as a whole.

A systematic analysis of the Law of Ukraine “On National Security” is carried out, which confirms the absence of special norms aimed at counteracting the war exclusively.

Expansion of the essential perception of propaganda is argued not only as a criminal act, but also as an act in the information sphere. This gives a broader look at the range of measures to counteract propaganda, and the set of legal acts to support it.

Key words: counteraction, prevention, regulatory support, war propaganda, crime, sanctions, criminal responsibility.